

Taidetta elääkseen – eloa taiteeseen: autoetnografista visualisointia toiminimellä työskentelystä

Niina Oinas
Lapin yliopisto

Biografia

Niina Oinas on väitöskirjatutkijana Lapin yliopistossa. Väitöskirja pureutuu ajankohtaiseen kysymykseen taiteen, taiteilijan ja sosiaali- ja terveyssektorin kehittyvästä yhteistyöstä. Väitöskirjan näkökulmana on erityisesti taiteilijoiden uudenlainen aseoituminen sosiaalisesti sitoutuneen taiteen kentällä. Oinas peräänkuuluttaa sosiaalisesti merkittävää työtä tekevien taiteilijoiden parempaa tunnistamista, tukemista ja vakaampaa yhteiskunnallista asemaa.

Abstrakti

Suomessa yhä useammat taiteilijat hakeutuvat perinteisinä pidettyjen työskentelyympäristöjen ulkopuolelle. Avaan omakohtaista kokemustani taiteellisen toiminnan muotoutumisesta ja kehittämistä toiminimiyrittäjyyden muotoon peilaten kokemustani ajankohtaiseen tutkimukseen. Tämä visuaalinen essee on alku taideperustaiselle toimintatutkimukselleni, jossa kehitän ja määrittelen sosiaali- ja terveyssektorilla toimivan taiteilijan osaamistarpeita. Esseen näkökulmana on autoetnografinen tutkimusote, jossa omat kokemukseni ja niistä kirjoitetut tai muuten tuotetut kenttämuistiinpanot muodostavat tutkimuksen

keskeisen aineiston. Aineistonani ovat toimineet dokumenttivalokuvat, teokset, muistikirjat ja asiakirjat toiminimeni vuosilta 2016–2020. Osa esseen kuvista on ohjaamastani toiminnasta ja osa teoksista, joiden tekemisellä ylläpidän taiteilijuuttani ja jäsenen henkilökohtaisia kokemuksiani. Taideperustaisessa toimintatutkimuksessa tutkimustulokset syntyvät sykleittäin. Tässä esseessä päädyn johtopäätökseen, että taiteen vakiinnuttamiseksi sosiaali- ja terveysalalle tarvitaan nykyistä selkeämpiä rakenteita ja standardisointeja, jotta taiteen erityispiirteet voitaisiin huomioida laaja-alaisesti taiteen uusilla toiminta-alueilla.

Asiasanat

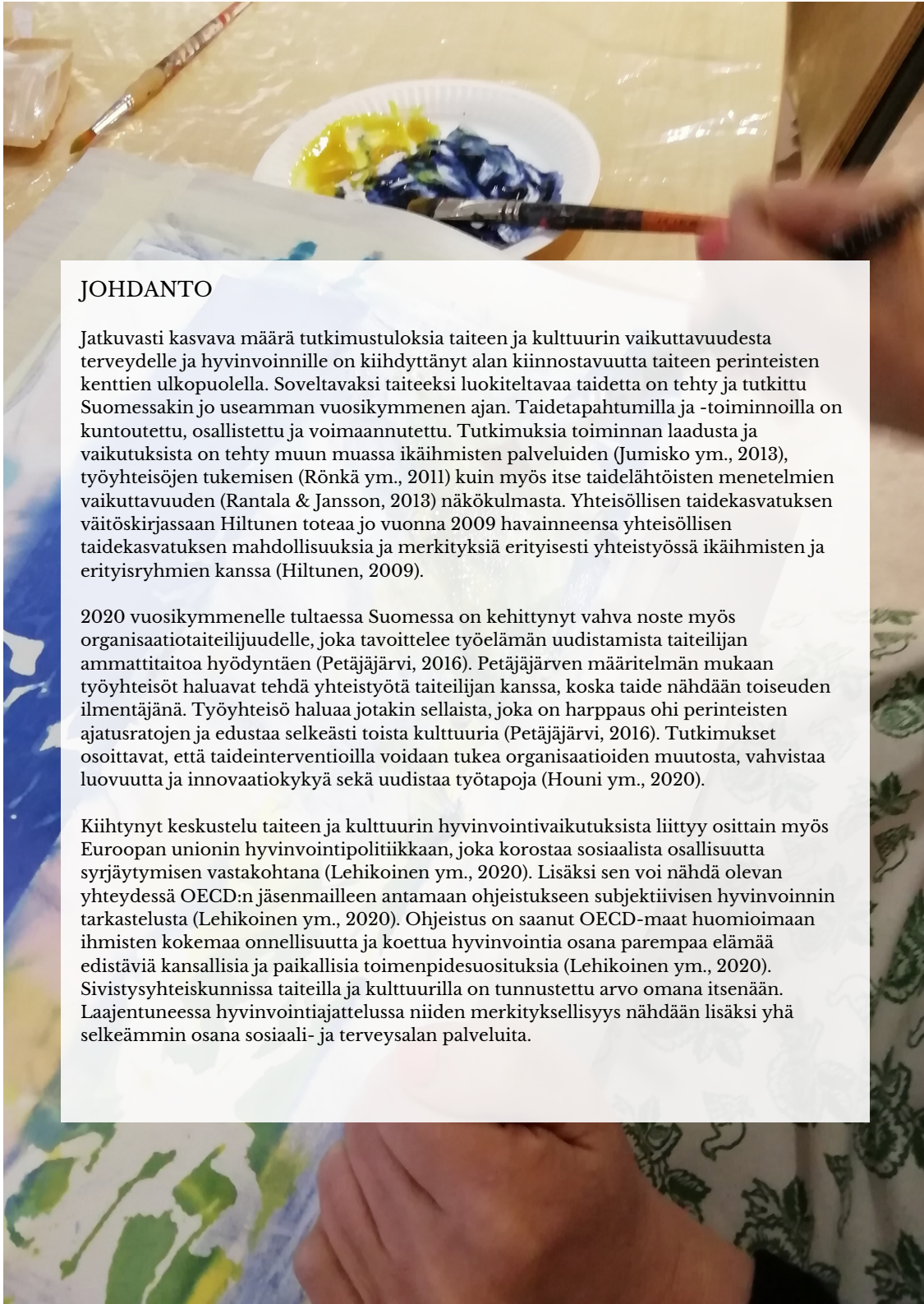
taideperustainen toimintatutkimus, työelämän muutos, yhteisötaide, taiteilija, soveltava kuvataide, sosiaali- ja terveyssektori

Kuva 1: Niina Oinas, 2021. 94999. Paperi, mustetulosteet, kierrätyskehys. Kuva: Niina Oinas, 2021.

Kuva 2: Taiteilijana esillä oleminen ja osaamisensa markkinointi ovat täynnä ristiriitaisuuksia, joita on opittava hallitsemaan.
Kuva: Soile Pyhähuhta-Karppinen.

JOHDANTO

Jatkuvasti kasvava määrä tutkimustuloksia taiteen ja kulttuurin vaikuttavuudesta terveydelle ja hyvinvoinnille on kiihdyttänyt alan kiinnostavuutta taiteen perinteisten kenttien ulkopuolella. Soveltavaksi taiteeksi luokiteltavaa taidetta on tehty ja tutkittu Suomessakin jo useamman vuosikymmenen ajan. Taidetapahtumilla ja -toiminnoilla on kuntoutettu, osallistettu ja voimaannutettu. Tutkimuksia toiminnan laadusta ja vaikutuksista on tehty muun muassa ikäihmisten palveluiden (Jumisko ym., 2013), työyhteisöjen tukemisen (Rönkä ym., 2011) kuin myös itse taidelähtöisten menetelmien vaikuttavuuden (Rantala & Jansson, 2013) näkökulmasta. Yhteisöllisen taidekasvatuksen väitöskirjassaan Hiltunen toteaa jo vuonna 2009 havainneensa yhteisöllisen taidekasvatuksen mahdollisuuksia ja merkityksiä erityisesti yhteistyössä ikäihmisten ja erityisryhmien kanssa (Hiltunen, 2009).

2020 vuosikymmenelle tultaessa Suomessa on kehittynyt vahva noste myös organisaatiotaiteilijuudelle, joka tavoittelee työelämän uudistamista taiteilijan ammattitaitoa hyödyntäen (Petäjäjärvi, 2016). Petäjäjärven määritelmän mukaan työyhteisöt haluavat tehdä yhteistyötä taiteilijan kanssa, koska taide nähdään toiseuden ilmentäjänä. Työyhteisö haluaa jotakin sellaista, joka on harppaus ohi perinteisten ajatusratojen ja edustaa selkeästi toista kulttuuria (Petäjäjärvi, 2016). Tutkimukset osoittavat, että taideinterventioilla voidaan tukea organisaatioiden muutosta, vahvistaa luovuutta ja innovaatiokykyä sekä uudistaa työtapoja (Houni ym., 2020).

Kiihtynyt keskustelu taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksista liittyy osittain myös Euroopan unionin hyvinvointipolitiikkaan, joka korostaa sosiaalista osallisuutta syrjäytymisen vastakohtana (Lehikoinen ym., 2020). Lisäksi sen voi nähdä olevan yhteydessä OECD:n jäsenmaailleen antamaan ohjeistukseen subjektiivisen hyvinvoinnin tarkastelusta (Lehikoinen ym., 2020). Ohjeistus on saanut OECD-maat huomioimaan ihmisten kokemaa onnellisuutta ja koettua hyvinvointia osana parempaa elämää edistäviä kansallisia ja paikallisia toimenpidesuosituksia (Lehikoinen ym., 2020). Sivistisyhteiskunnissa taiteilla ja kulttuurilla on tunnustettu arvo omana itsenään. Laajentuneessa hyvinvointiajattelussa niiden merkityksellisyys nähdään lisäksi yhä selkeämmin osana sosiaali- ja terveysalan palveluita.

Kuva 3: Erilaisia tekniikoita soveltamalla jokainen ihminen voi saada onnistumisen elämyksiä taiteen tekemisestä.
Kuva: Niina Oinas, 2019.

Myös taiteilijoiden ammatti-identiteetti on muutoksessa (Karttunen, 2017). Uusien toimintojen mahdollistama näkymä on usein epäselvä, mutta kiehtova. Yhä useammat taiteilijat eivät enää tavoittele yksinomaan työhuoneen rauhaa ja oman ilmaisutekniikan kehittämistä, vaan he haluavat olla aktiivisena osana yhteiskuntaa, yhteisöjä ja laajempaa kehittämistyötä. Tässä murroksessa on monia yhtäaikaista vaikuttimia, joita avaan esseessäni pääpiirteissään kartoittaessani tutkimuksen tarvetta autoetnografisesta näkökulmastani. Reflektoin ja analysoin omaa taiteellista toimintaani vuosien 2016–2020 ajalta rinnastaen sen kirjallisuuteen ja ajankohtaiseen keskusteluun taiteen roolista sosiaali- ja terveysalalla. Tämän esseen mukana avaan henkilökohtaisia näkökulmiäni ja kokemuksiani käytännön kokemusteni kautta (kuva 2.)

Olen työllistänyt itseäni soveltavan kuvataiteen ja yhteisötaiteen nimikkeiden alle asettuvaan toimintaan vuodesta 2016 lähtien. Olen tehnyt paljon yhteistyötä kaupungin kulttuuritoimen, sosiaali- ja terveyssektorin, erityisesti palvelukotien, kanssa. Näkökulmani on yksittäisen taiteilijan työllistymiseen liittyvissä kysymyksissä, ongelmassa ja kehittämistarpeissa. Tämän visuaalisen esseen kuvat ovat kurkistuksia taiteelliseen toimintaani ja kuvaavat parhaiten maastoa, josta tutkimustehtäväni tarve nousee. Kuvat välittävät taiteessani korostuvaa materiaalisuuden merkitystä ja kohtaamisen tilanteiden konkretiaa käytännöntasolta (kuva 3.). Osa kuvista on teoskuvia, joissa olen käsitellyt oman työskentelyni kautta tutkimukseni teemoja (kuva 4.). Yhteisötaiteen kautta mahdollistan taiteen tekemisen muille, oma taiteellinen toimintani ylläpitää omaa luovuuttani ja ammattitaitoani. Nämä osa-alueet ovat toinen toisensa mahdollistajia, joten pidän ne myös tutkimuksessani rinnakkain kulkevinä elementteinä.

Tässä esseessä tarkastelen työhistoriaani kolmessa osassa. Ensimmäisessä teemassa pohdin taiteen paikkaa ja haasteita sosiaali- ja terveyssektorilla. Toisessa teemassa avaan taiteilijaidentiteetin haasteita muuttuvassa ajassa ja yhteisötaiteen kentällä. Kolmannessa teemassa tarkastelen työllisyyspolitiikkaa yhteisötaiteen näkökulmasta.

Tutkimusmetodinani olen reflektoinut kokemuksiani dokumenttivalokuvien, muistikirjojen ja virallisten asiakirjojen kautta (kuva 1.). Taideperustaisen toimintatutkimuksen yhtenä

Kuva 4. Niina Oinas, 2016. *Ero / Divorce*, 80 X 110, akryyli kankaalle. Kuva: Niina Oinas.

tarvekartoitusta jäsentävänä menetelmänä on ollut oman taiteen tekeminen ja yhteisötaidetoiminnoista minulle jääneiden elementtien viimeistely teokselliseen muotoon. Tämä visuaalinen essee on myös laajemman taideperustaisen tutkimusprosessini lähtökohta.

TAITEILIIJA SOSIAALI- JA TERVEYSSEKTORILLA

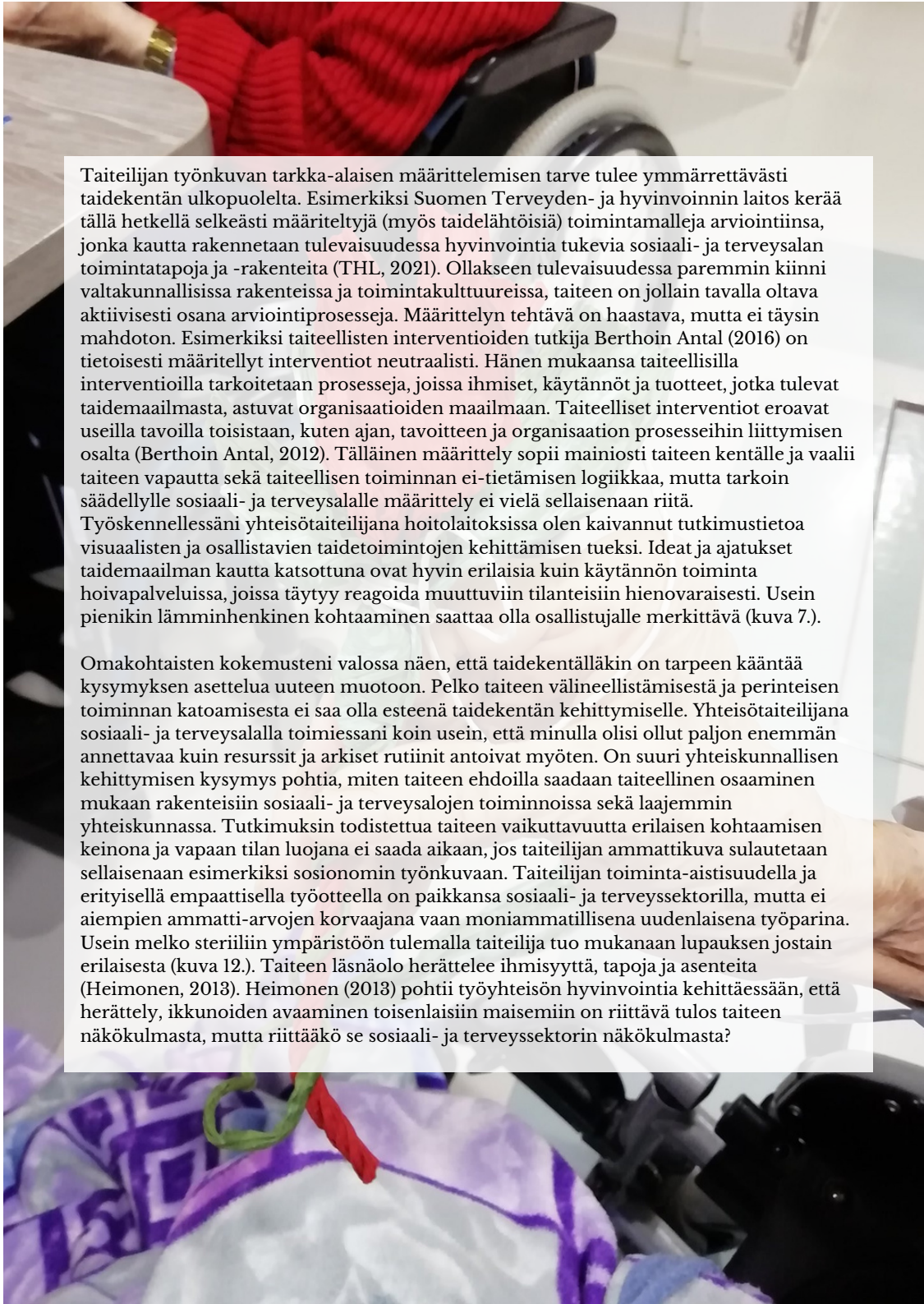
Iso käännekohta taiteen ja kulttuurin ymmärrykselle sosiaali- ja terveysalan kehittämisenäkökulmasta oli monelta osin maailman terveysjärjestö WHO:n vuonna 2019 julkaisema *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being?* -raportti taiteen vaikuttavuustutkimuksista. Tähän yli 900 tutkimusjulkaisua sisältävään raporttiin viitataan ahkerasti puhuttaessa taiteen ja kulttuurin sekä terveyden ja hyvinvoinnin teemoista (Fancourt & Finn, 2019). Samaan aikaan omakohtaisesti koin ristiriitaa toiminnassani. Lyhytkestoiselle taidetoiminnalle oli kysyntää, mutta sitä ei vakiinnutettu organisaatioiden rakenteisiin pitkäjänteiseksi palveluksi. Vanhojen toimintatapojen ravistelu taiteellisen vapaantilan kautta herättivät innostusta, mutta myös hämmennystä. Yhteisötaiteen ja sosiaali- ja terveyssektorin väliltä tuntui puuttuvan ymmärrettävä yhteinen kieli, vaikka intoa ja kiinnostusta molemmin puolin löytyikin. Pysyvään muutokseen tarvittaisiin aidosti oikeaa rakenteellista paikkaa taiteelle.

Taiteellisen toiminnan vaikuttavuuden merkitys helposti unohtuu, jos yritämme vain välineellisesti lisätä taiteita lisukkeeksi. Tunnin viikottaisessa toimintatuokiassa ei vielä päästä kovinkaan syviin kokemuksiin, eikä myöskään saada kovin merkittäviä vaikutuksia osallistujille henkilökohtaisella tasolla. Toisaalta, jos lähestymme taiteita ja kulttuuria jo lähtökohtaisesti odottaen täsmävaikutuksia terveyteen, meiltä jää mahdollisesti huomaamatta, miten moniulotteisesti taide meille kokemuksena ilmenee tai mikä tekee siitä erityisen (Lehikoinen ym., 2020). Tämä seikka on aiheuttanut taiteen kentällä pelkoa taiteen välineellistämisestä ja taiteen vapauden menettämisestä. Kaikkien alan toimijoiden ja kehittäjien tulisi huomioida, että taiteen vaikuttavuus ja erityisyys katoaa, jos taidetoimintojen sisällöt päälle liimataan sosiaali- ja terveysalan hierarkiseen toimintaan. Taidetoiminnoille täytyy löytää omanlaisensa arvo organisaatioiden sisältä. Taiteen kanssa toimittaessa ei-tietämiselle ja vapaalle mahdollisuudelle antaa asioiden tapahtua on kehitettävä oma paikka, aika ja mentaalinen tila. Ohjaamassani yhteisötaiteessa olen korostanut jokaisen mahdollisuutta ilmaisuun. Kädet osaavat vielä muotoilla, vaikka muisti olisi jo vienyt puhumisen taidon (kuvat 5. & 6.).

Taiteen vaikuttavuuden merkitys on siinä vapaudessa, jonka taiteellinen ilmaisu tekijälleen ja kokijalleen antaa, ei-tietämiseen perustuva määränpää, jossa jokainen ihminen on riittävä sellaisenaan. Olennaista on, että taiteen ja kulttuurin vaikutuksia – olivatpa ne luonteeltaan esteettisiä, kulttuurisia, sosiaalisia, kasvatuksellisia, taloudellisia tai terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavia – ei olisi olemassa ilman taiteen kohtaamisen synnyttämää henkilökohtaista taidekokemusta (Crossick & Kaszynska, 2016). Siksi ajatukset taiteen kohtaamisesta, taidekokemuksen merkityksellisyydestä ja taiteen saavutettavuudesta on otettava mukaan taiteita ja kulttuuria koskevan hyvinvointikeskustelun keskiöön (Lehikoinen ym, 2020).

Kuvat 5 & 6.: Niina Oinas, 2021. *Se on se / It is it*. Paperisavi, peili.
Savielementit ovat rovaniemeläisen palvelukodin muistisairaiden asukkaiden muotoilemia vuodelta 2017.
Kuva: Niina Oinas.

Taiteilijan työnkuvan tarkka-alaisen määrittämisen tarve tulee ymmärrettävästi taidekentän ulkopuolelta. Esimerkiksi Suomen Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos kerää tällä hetkellä selkeästi määriteltyjä (myös taidelähtöisiä) toimintamalleja arviointiinsa, jonka kautta rakennetaan tulevaisuudessa hyvinvointia tukevia sosiaali- ja terveysalan toimintatapoja ja -rakenteita (THL, 2021). Ollakseen tulevaisuudessa paremmin kiinni valtakunnallisissa rakenteissa ja toimintakulttuureissa, taiteen on jollain tavalla oltava aktiivisesti osana arviointiprosesseja. Määrittelyn tehtävä on haastava, mutta ei täysin mahdoton. Esimerkiksi taiteellisten interventioiden tutkija Berthoin Antal (2016) on tietoisesti määritellyt interventiot neutraalisti. Hänen mukaansa taiteellisilla interventioilla tarkoitetaan prosesseja, joissa ihmiset, käytännöt ja tuotteet, jotka tulevat taidemaailmasta, astuvat organisaatioiden maailmaan. Taiteelliset interventiot eroavat useilla tavoilla toisistaan, kuten ajan, tavoitteen ja organisaation prosesseihin liittymisen osalta (Berthoin Antal, 2012). Tällainen määrittely sopii mainiosti taiteen kentälle ja vaalii taiteen vapautta sekä taiteellisen toiminnan ei-tietämisen logiikkaa, mutta tarkoin säädellylle sosiaali- ja terveysalalle määrittely ei vielä sellaisenaan riitä. Työskennellessäni yhteisötaiteilijana hoitolaitoksissa olen kaivannut tutkimustietoa visuaalisten ja osallistavien taidetoimintojen kehittämisen tueksi. Ideat ja ajatukset taidemaailman kautta katsottuna ovat hyvin erilaisia kuin käytännön toiminta hoivapalveluissa, joissa täytyy reagoida muuttuviin tilanteisiin hienovaraisesti. Usein pienikin lämminhenkinen kohtaaminen saattaa olla osallistujalle merkittävä (kuva 7.).

Omaehtoisten kokemusteni valossa näen, että taidekentälläkin on tarpeen kääntää kysymyksen asetelua uuteen muotoon. Pelko taiteen välineellistämisestä ja perinteisen toiminnan katoamisesta ei saa olla esteenä taidekentän kehittämiselle. Yhteisötaiteilijana sosiaali- ja terveysalalla toimiessani koin usein, että minulla olisi ollut paljon enemmän annettavaa kuin resurssit ja arkiset rutiinit antoivat myöten. On suuri yhteiskunnallisen kehittämisen kysymys pohtia, miten taiteen ehdoilla saadaan taiteellinen osaaminen mukaan rakenteisiin sosiaali- ja terveysalojen toiminnoissa sekä laajemmin yhteiskunnassa. Tutkimuksin todistettua taiteen vaikuttavuutta erilaisen kohtaamisen keinona ja vapaan tilan luojana ei saada aikaan, jos taiteilijan ammattikuva sulautetaan sellaisenaan esimerkiksi sosionomin työnkuvaan. Taiteilijan toiminta-aiستaisuudella ja erityisellä empaattisella työotteella on paikkansa sosiaali- ja terveyssektorilla, mutta ei aiempien ammatti-arvojen korvaajana vaan moniammatillisena uudenlaisena työparina. Usein melko steriiliin ympäristöön tulemalla taiteilija tuo mukanaan lupauksen jostain erilaisesta (kuva 12.). Taiteen läsnäolo herättelee ihmisyyttä, tapoja ja asenteita (Heimonen, 2013). Heimonen (2013) pohtii työyhteisön hyvinvointia kehittäessään, että herättely, ikkunoiden avaaminen toisenlaisiin maisemiin on riittävä tulos taiteen näkökulmasta, mutta riittääkö se sosiaali- ja terveyssektorin näkökulmasta?

Kuva 7. Arviointiyksikön arki on hektistä ja tilanteet jatkuvassa muutoksessa. Taidetoiminta luo tilan kohtaamisille.
Kuva: Niina Oinas.

YHTEISÖTAITEILIJAN IDENTITEETTI KEHITTYY HITAASTI

Taiteilijan identiteetti on monisyinen. Kulttuuripolitiikan tutkija Karttunen avaa taiteilijaidentiteetin muutosta ja hybriditaiteilijan määritelmiä artikkelissaan *Laajentuva taiteilijuus – yhteisötaiteilijan toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa* (Karttunen, 2017). Taiteilijoiden ammatinkuva on muutoksessa yhteiskunnan muuttuessa ja uusien tulonlähteiden kehittyessä. Samaan aikaan, kun luovaa osaamista tarvitaan uusilla sektoreilla, taiteilijat ovat yhä useammin korkeasti koulutettuja ja kykeneviä monialaisiin työtehtäviin. Asettaessani yhteisötaiteena tehtyjä kuvallisia teoksia esiin ja koostaessani niistä kollaaseja, olen pohtinut, miten tekijyyden voi ilmaista ja millainen merkitys produktiolla on taiteen kentällä (kuva 8.)? Yhteisötaiteessa arvo määrittyy prosessin ja kohtaamisen kautta, joten lopullinen teos jää usein toissijaiseksi tavoitteeksi. Yhteisön näkökulmasta teokseen on kiinnittynyt tekoprosessiin liittyneet arvot, tunteet ja oivallukset. Mutta missä näkyy yhteisön kanssa työskennelleen ammattitaiteilijan kädenjälki? Karttunen toteaa, että taiteilijaidentiteetin rakentaminen on yleensäkin pitkä ja hankala prosessi. Vielä vaikeampaa voi olla yhteisötaiteilijan identiteetin muodostaminen, etenkin sellaisilla taiteenaloilla, joilla yhteisöllisen toiminnan asema on vakiintumaton (Karttunen, 2017).

Hybriditaiteilijuus, taiteilijan suhde rahaan ja ansaintalogiikoihin ovat olleet murroksessa jo pitkään. Perinteisesti taiteen vapaus ja aitous on nähty täysin mahdottomana, jos taiteeseen liittyy ansaintalogiikkaa tai kaupallisuutta (Lampela, 2012). Etsiessäni taiteen paikkaa yhteiskunnan rakenteissa ja vakavasti otettavana osaamisena, ymmärrän samaan aikaan etsiväni omaa taiteilija-identiteettiäni. Perinteisesti taiteilija näyttäytyy mystisenä ja jollain tavalla saavuttamattomana henkilönä, joka luo taidetta ylimaallisilla lahjoillaan, vailla huolta toimeentulosta. 2020-luvulla taiteilijat eivät enää asetu tuohon mielikuvaan. Stereotypia taiteilijasta ei sellaisenaan ole tuntunut kutsuvalta, päin vastoin, itsekin olen tuntenut suurta ristiriitaa ammattitaiteilijan määritelmien suhteessa haluuni tehdä taidetta yhteisöissä, yhteiskunnassa, ihmisiä kohdaten, erilaisuutta tukien ja ihmisyyttä tutkien.

Yhteisötaiteilija ja tutkija Francois Matarrasso piti puheenvuoron pohjoismaisen taiteen ja hyvinvoinnin tutkijaverkoston tapaamisessa (Nordic arts & health conference, 8.6.2021). Hän pohti puheenvuorossaan yhteisötaiteen etiikkaa ja ammattitaiteilijuuden suppeaa määritelmää, jonka taiteilijat itse usein luovat. Mielenkiintoinen huomio Matarassolta oli, että ammattilaisuus (engl. professional) juontaa juurensa termiin, jolla kuvataan kykyä ja taitoa, jolla henkilö asettaa oman osaamisensa palvelemaan muiden etuja. Osuva vertauskuva tästä ovat esimerkiksi lääkärit tai asianajajat. Ammattilaisuus on sitä, että asetetaan omat tiedot ja taidot toisen henkilön tarpeita palvelemaan.

Tutkimustehtäväni näkökulmasta taiteilijoiden yleisesti heikko yhteiskunnallinen asema ja epävarmat työllistymismahdollisuudet ovat yksi avainkysymys tilanteessa, jossa taiteilijoiden osaamisesta ja luovasta pääomasta halutaan nyt usealla saralla hyötyä. Konkreettisesti taiteilijoiden uusien roolien haastavuus tulee hyvin esille jo TAIKA-hankkeen taiteilijahaastatteluista vuonna 2013 (Heimonen, 2013). TAIKA-hankeessa pyrittiin kokoamaan ajatuksia, ideoita, kokemuksia ja tutkimustietoa taidelähtöisestä toiminnasta erityisesti työelämäkontekstista käsin. Uusissa sosiaalialan ympäristöissä

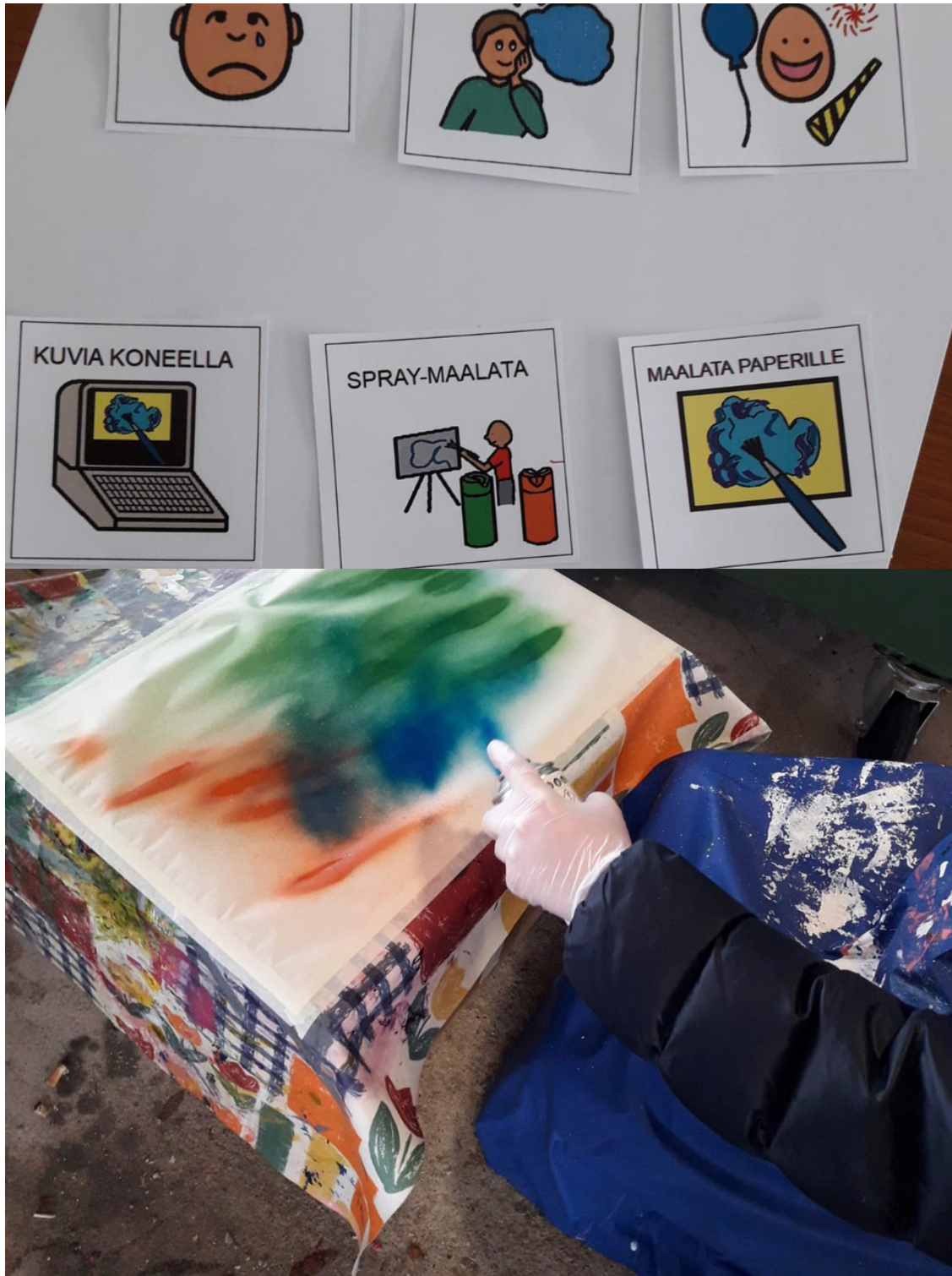
Kuva 8: *Muistikuvia*-yhteisötaideteos Rovaniemen Arviointiyksikön asiakkaiden kanssa 2020. Kuva: Niina Oinas.

toimivat taiteilijat joustavat uudenlaisiin työmuotoihin joutuen jatkuvasti pohtimaan taiteen asemaa, omia ennako-oletuksiaan, osaamistaan ja toiminnassa korostuvaa kohtaamisen arvoa (Heimonen, 2013). Toimiessani ikäihmisten, erityisryhmien, lasten ja nuorten taideohjaajana näyttäytyin heille aina taiteilijana, vaikka itse vielä hieman vierastin tuota määritelmää. Toisaalta en myöskään pahoittanut mieltäni, jos joku henkilökunnasta esitteli minut askarteluohjaajana. Koin, että osallistujat määrittivät taiteilijuuden laveammin ja suoraviivaisemmin kuin taidemaailman perinteiset instituutiot. Ajattelutapa tuntui virkistävän raikkaalta ja se osaltaan rohkaisi minua murtamaan omia ennakkoluulojani taiteen ja taiteilijuuden roolituksesta.

Taiteen edistämiskeskuksen julkaisema opas onnistuneeseen residenssitoimintaan sosiaali- ja terveyssektorilla muistuttaa, että pelkkä taiteellisen työn laajuus ja näyttö paperilla ei ole peruste palkata taiteilijaa yhteisöön (Lapio, 2019). Tällä toimialalla kohteena ovat useimmiten haavoittuvassa asemassa tai elämäntilanteessa olevat asiakkaat (Lapio, 2019). Oppaan mukaan soveltavan taiteen ammattilaisilla on oltava ammattitaito kohdata ihminen läsnäolon kautta. Taiteellisen työn osaamisen lisäksi oleellisinta on taito kommunikoida ja vastaanottaa palautetta niin henkilökunnan kuin asiakkaidenkin taholta (Lapio, 2019). Tätä ammattitaitoa ja osaamista jäsenmän edelleen käynnissä olevan tutkimukseni kautta, jotta alaa voidaan kehittää eettisesti kestävään muotoon sosiaali- ja terveyspalveluissa taidekentän kanssa vuoropuhelua käyden.

Sosiaali- ja terveysalan yhteistyössä taiteilijastatus antaa juuri sen erityisen roolin, jolla voin olla tasavertainen niin dementiapotilaan, hoitajan kuin myös paikan johtajan kanssa. Perinteisesti tarkkaan hierarkisoidulla alalla tämä on laaja-alainen näköalapaikka organisaation toimintamalleihin, vaihtoehtojen näkemiselle ja toimintakulttuurin inhimillistämiseksi. Taiteilijana koen saaneeni vastaanoton, joka asettaa minut erityiseen asemaan, jota yhteisöt määrittelevät taiteilijastatuksella. Toisaalta on huomioitava, että esimerkiksi erityisryhmien kanssa työskennellessä yhteisötaiteilijalla tulee olla sellaista erityistä osaamista, jota perinteisillä kuvataiteilijoilla ei välttämättä ole (kuvat 9. & 10.). Taidemaailman sisällä taiteilijuuden määrittelyyn käytetään erilaisia kriteerejä, toisinaan taiteen norsunluutorniksikin kutsutulla ilmiöllä viitataan toimijoiden ja arvioijien sisäsyntyiseen näkökulmaan (Mononen, 2014). Minun taiteilijuuteni on tunnustettu erilaisten yhteisöjen kohtaamisella, heidän arkeensa tervetulleeksi kutsutuksi tulemisella ja luottamuksella, joka mahdollistaa tekemiseen mukaan heittäytymisen ilman selkeää päämäärää. Minulle se on merkinnyt paljon. Dementikkojen, koululaisryhmien, erityisnuorten, ikäihmisten ja mielensterveyshaasteiden kanssa elävien parissa, heidän kanssaan toimiessani taiteilijuuteni on kasvanut eheäksi, kokonaiseksi ja omanlaisekseni.

Hybriditaiteilijaksi voidaan määritellä taiteilija, joka valikoi itselleen mieluisan ja mielekkään portfolion erilaisia tehtäviä (Karttunen, 2017). Näin toimiessaan, perinteiset raja-aidat ansaintalogiikan ja taiteen välillä huomiotta jättävä taiteilija omaksuu jatkuvasti uusia taitoja, jotka toisaalta parantavat yksilön työllistymismahdollisuuksia, mutta myös vakiinnuttavat mahdollisuuden jatkaa taiteellista työtä (kuva 11.). Oma motiivini toiminimen perustamiseen ja vahvasti yrittäjäksi identifioitumiseen löytyy juuri tältä arvopohjalta. Koin, että haluan luoda jotain pysyvää ja omista käsissäni hallittavissa olevaa taiteelliselle ja muulle osaamiselleni perustuvaa työtä. Pohdin jatkuvasti useiden vaikuttajien ristipaineessa omaa paikkaani ja turvaverkkoani myös kuvallisen työskentelyni kautta (kuva 14.). Perheellisenä ihmisenä en nähnyt realistisena vaihtoehtona hakea isolla työmäärällä epätodennäköisiä apurahoja lyhyisiin määräaikaisiin prosesseihin ilman tietoa tulevasta. Avaan tätä teemaa hieman lisää työllisyyspolitiikan näkökulmasta.

Kuva 9. & 10: Ilmaisun tukemiseen on käytettävissä yksilöllisiä tukitoimia. Kuva: Niina Oinas.

TAITEILIJAN TYÖLLISYYSPOLITIIKAN RATAISSA

Taiteen tekemisen ja taiteen yhteiskunnallisen merkittävyyden rooli on ollut itselleni aina ensisijainen arvo, mutta koko koulutusurani ajan kehittymistäni on varjostanut huoli tulevasta, työllistymisestä ja taide-alan epävarmuudesta. Tämä murehtiminen on toisaalta estänyt minua heittäytymästä perinteisille taiteen kentille ja toisaalta ajanut minua pohtimaan ja kehittämään taiteen asemaa yhteiskunnassa. Ensimmäisen kerran, kun kuulin virallisessa kontekstissa puhuttavan taiteen hyvinvointivaikutuksista, muistan ajatelleeni, että ehdottomasti taiteessa on jotain taikavoimaa; niin monet eri alojen taiteilijat elivät lähes vailla tuloja tai sosiaaliturvaa, elossa sinnitellen, usein vieläpä aktiivisina yhteiskunnallisina toimijoina vaikuttaen.

Edellä hahmoteltujen, samanaikaisten ilmiöiden lisäksi suomalaisessa yhteiskunnassa on jo pitkään painittu taiteilijoiden, taide- ja kulttuurialan ammattilaisten ja asiantuntijoiden korkean työttömyysprosentin kanssa (Rautiainen & Roiha, 2015). Taide- ja kulttuurialat työllistävät pääasiassa matalapalkkaiseen pätätöihin, freelancereina tai monityöläisyyteen muovautuneessa työsuhteessa vailla selkeitä työsuhte-etuja tai vakautta. Erityisen haastava työllistymistilanne on kuvataiteilijoilla. Apurahalla tuettava työmuoto on pätkittäistä, vaikeasti tulkittavissa työvoimapolitiittisissa päätöksissä ja hakijamäärien kasvaessa kilpailu alalla on kova. Esimerkiksi Taiteenedistämiskeskuksesta vuonna 2020 hakemuksia tuli ennätysmäärä, runsaat 2 800 kappaletta. Määrä kasvoi edellisvuodesta lähes kymmenellä prosentilla (Taike, 2020). Rahoitusta riitti vain 5–9 prosentille hakijoista, vaikka esimerkiksi kuvataiteeseen jaettiin määrällisesti eniten apurahoja, 58 kappaletta (Taike, 2020).

Kokonaisuudessaan apurahasysteemi on viime vuosina saanut osakseen paljon kritiikkiä vanhanaikaisuudesta, niin sanotun tähtikulttuurin ylläpitämisestä ja työehtoja polkevan työmuodon tukemisesta. Muun muassa Lehenkari (2018) on Pro Gradu -työssään käsitellyt kuvataiteilijoiden asemaa nykyajan Suomessa, muuttuvan taidekentän paradoksissa. Hän toteaa muun muassa, että kieli muokkaa asenteita, ja liikkeelle taiteilijoiden yhteiskunnallisen aseman parantamiseksi voisi lähteä myös kielelliseltä tasolta.

Kuva 11: Niina Oinas, 2021. *Verkosto / Network*. Käyntikortit. Kuva: Niina Oinas.

Apuraha merkitsee jotain aivan muuta kuin palkka, taiteen tukeminen jotain muuta kuin taiteeseen investointi (Lehenkari, 2018). Taiteilijan työ on erityistä, eikä sitä tule suoraan verrata muihin töihin, mutta arvostusta se ansaitsee siinä missä muutkin ammatit (Lehenkari, 2018). Useat taiteilijat, taiteen tutkijat ja kehittäjät puhuvat myös taiteilijapalkan puolesta (Ylitalo, 2020). Osana sosiaali- ja terveysalan työkenttää yhteisötaiteen kehittämisessä painotetaan palkallista, sosiaaliturvan ja vakuutusten piiriin kuuluvaa uudenlaista taiteen ammattilaisuutta.

Luovilla aloilla hyvin tunnettu palkattoman työn käsite tarkoittaa taidealoilla hyvin tyypillistä tilannetta, jossa taiteilijan oletetaan antavan työpanoksensa täysin ilmaiseksi näkyvyyden tai muun vastaavan varjolla (Hirvi-Ijäs ym., 2020). Vastentahtoiseen yrittäjyyteen viitataan, kun henkilö on ajautunut yrittäjyyteen olosuhteiden pakosta ilman varsinaista halua yrittäjyyteen. Omalla kohdallani kyse oli tavallaan pakotetusta yrittäjyydestä. Kotipaikkakunnallani ei ollut taitojani tai intohimojani vastaavaa palkkatyötä tarjolla. Jos avoin paikka joskus jostain ilmaantui, hakijoita oli yhtä työpaikkaa kohtaan toista sataa henkilöä. Koin olevani pakotettu yrittäjyyteen, koska vaihtoehtoina olivat työttömyys tai alan vaihto. Samalla halusin näyttää, että taideperustainen yritys voidaan ottaa vakavasti monialaisella, uuden ajan yritys kentällä.

Viimeisen viiden vuoden ajan taiteilijoita ja muita taide- ja kulttuurialan ammattilaisia on Suomessa yhä enenevässä määrin kannustettu yrittäjyyteen tai kevyt-yrittäjyyteen. Pikaratkaisuna alan järjestäytyminen, ja samalla myös helpommin löydettäväksi uusille yhteistyökumppaneille tekeminen, kuulostaa mainiolta ainakin tietäen edellisessä osiossa kuvaillun taiteen tarpeen ja kysynnän olemassa olon. Yhteiskunnan rakenteet eivät kuitenkaan vielä tunnista taiteenalan yrittäjyyttä kovin hyvin. Haastetta lisää se, että taidekouluissa ja -tutkinnoissa ansaintalogiikkaan pohdintaa ei ole suuremmin ollut ennen viime vuosien kehitystä. Muutoksia yhteiskunnallisiin rakenteisiin tehdään hitaasti, mutta 2020-luvulle tultaessa taiteilijat on tunnistettu entistä paremmin ammattilaisiksi ja esimerkiksi verotusta pikkuhiljaa pyritti muokkaamaan alalle soveltuvampaan suuntaan.

Syksyllä 2016 olin innoissani vuosia muhineen ajatuksen konkretisoitumisesta toiminimeksi ja omaksi yritystoiminnakseni. Uteliaisuus rohkaisi hypyssä tuntemattomaan ja uskomisen omaan visioon ajoivat eteenpäin. Samaan aikaan koin olevani todella yksin. Koin taiteen kentältä kantautuvan epäileviä katseita ja epäluuloa toimintani suhteen. Tunnistin rikkovani joitain tiettyjä normeja, mutta en vonut jäädä asiaa pohtimaan enempää, se olisi lamaannuttanut oman kehittymiskykyni. Myös taiteen välineellistäminen on yritystoimintaan liitettävä uhkakuva, joka täytyy tunnistaa taiteen ominaisuutteen vaalimiseksi. Itselleni oli kokoajan selvää, että toimin eettisesti, moraalisesti ja taiteen erityisyyttä korostaen. Seuraavana syksynä pidin yhteisöllisen valokuvanäyttelyn Pelkosenniemen Pyhätunturin Aittakurussa ja sain valtavasti positiivista palautetta osallistujilta. Jälleen osallistujien ja kohtaamisten tuoma tunne vakuutti, että valitsemani tie on minulle se oikea.

Pehmeistä arvoista ponnistavana tekijänä koin olevani yksin myös yrittäjäyhteisöissä. Jouduin kerta toisensa jälkeen selittämään yritystoimintaani ja asia tuntui kiinnostavan monia. Koin, että toimijuuteeni yrittäjänä ei suhtauduttu kovin vakavasti. Yrittäjäkentällä taiteellista toimintaa kohtaan on paljon ennakkoluuloja ja epätietoisuutta. Taiteellista toimintaa pidetään helposti jonkinasteisena puuhasteluna, vaikka tarkoitus on vakavasti elättää itsensä omalla osaamisellaan. Samaankaltaisesta arvostuksen noususta käydään kamppanjointia myös lastenkulttuurin puolella. Itse en tee eroa työskentelyssä lasten, nuorten tai minkätahansa ikäisten tai eri taustaisten ihmisten kanssa. Kaikessa yhteisötaiteellisessa toiminnassa on kyse lopulta samoista elementeistä: kohtaamisesta, näkyväksi tulemisesta ja uusien asioiden oivaltamisesta (kuva 13.) Jatkuvasti lisääntyvät luovien alojen yrittäjämäärät sekä taidemaailman avautuminen uusiin ympäristöihin hälventävät osaltaan vanhanaikaisia mielikuvia ja tuovat taiteilijoita samoihin kahvipöytiin muiden elinkeinojen edustajien kanssa.

Muutaman toimintavuoden jälkeen pystyin täysin työllistämään itseni yritykseni kautta. Toiminnan keskiössä oleva taidetoiminnan ohjaaminen sosiaali- ja terveyssektorin rajapinnoilla nosti isoja arvokysymyksiä eteeni. Periaatteessa kysyntää ja tilausta oli, mutta ei siinä muodossa, jossa itse olisin kokenut työni eettisesti ja pitkäjänteisesti kestäväksi. Turhauduin siihen, että toiminnot usein tyypistyivät tunnin tai parin virkistystoiminnaksi, vaikka minulla olisi ollut paljon enemmän annettavaa. Lisäksi haasteeksi nousi eettinen vastuu. Minulta puuttui työmuotoni rinnalta sosiaali- ja terveysalalle muuten olennaisena kuuluva työpari sekä työnohjaus. Koin ison vastuun asiakkaiden hyvinvoinnista saamatta itse tukea tai todellista vaikutusmahdollisuutta asiakkaiden tilanteisiin.

Tutkimukseni tarkastelee näistä lähtökohdista tukielementtejä ja rakenteellisia muotoja siihen, miten taiteilijat ja taiteen alojen ammattilaiset voivat työllistyä uusille aloille muille ammattikunnille vakiintuneilla työehtosopimuksilla ja etuuksilla taiteen itseisarvon säilyttäen? Taiteilijat työllistyvät kulttuurihyvinvoinnin toimijakentälle kulttuurihyvinvoinnin portaita (taulukko 1.) mukaillen: tekemällä omaa taidettaan, ohjaamalla taide- ja kulttuuritoimintaa, soveltamalla taidetta spesifisti hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseksi tai laajentamalla taidelähtöistä toimintaa työelämän kehittämiseksi (Houni ym., 2020). Tutkimusintressini keskittyy edelleen jatkuvassa tutkimuksessani tarkastelemaan taiteilijan asemaa nimenomaan soveltavan taiteen ohjaajana ja yhteisötaiteilijana sosiaali- ja terveysalalla kulttuurihyvinvoinnin merkitysten alaisuudessa. Tutkimuksellani selkiytän määritelmiä taiteilijan osaamistarpeista osana hoitoa ja kuntoutusta tehtävää monialaista työtä.

Muuttuva työelämä ja yhteiskunnalliset haasteet ovat kasvattaneet tarvetta taiteelliselle toiminnalle, rutiinien uudelleen ajattelulle ja luovalle kehittämisosaamiselle. Yhteiskunnallisesta näkökulmasta yksi haastavimmista työkuulttuurin muutoksista koskettaa juuri sosiaali- ja terveysalaa. Työelämän murroksen kanssa samaan aikaan sosiaali- ja terveysalan organisaatiot ovat ymmärtäneet taiteen tekijöiden potentiaalinen omassa ympäristössään, perinteisen hoitotyön rinnalla kulkevana voimavarana (Lehikoinen, 2017). Taide luo parhaimmillaan vapaan tilan, jossa ihmiset uskaltavat kohdata toisensa ja nähdä asioita uudesta suunnasta (Rantala ym., 2013).

Kuva 12: Taiteilija tuo mukanaan lupauksen jostain erilaisesta, tavanomaisesta poikkeavasta tapahtumasta. Kuva: Niina Oinas.

Taulukko 1. Kulttuurihyvinvoinnin portaat

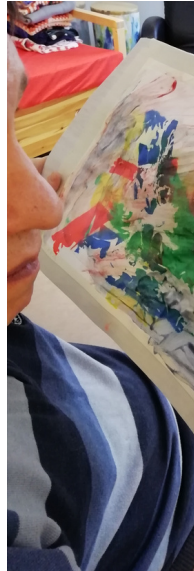
Itä-Suomen Hyvinvointivoimalan strategiaa mukaillen (Mäkinen & Riekkinen, 2018)

1. Esiintymistoiminta, näyttelyt, taideinvestoinnit ja arkkitehtuuri (kokeminen)

2. Omaehtoinen harrastaminen (tekeminen ja oppiminen)

3. Osallistavat taiteilijavierailut (esim. yhteisömuusikot ja -taiteilijat) sekä soveltavan taiteen käyttö

4. Eri alojen välinen yhteistyö koulutuksessa ja työelämässä

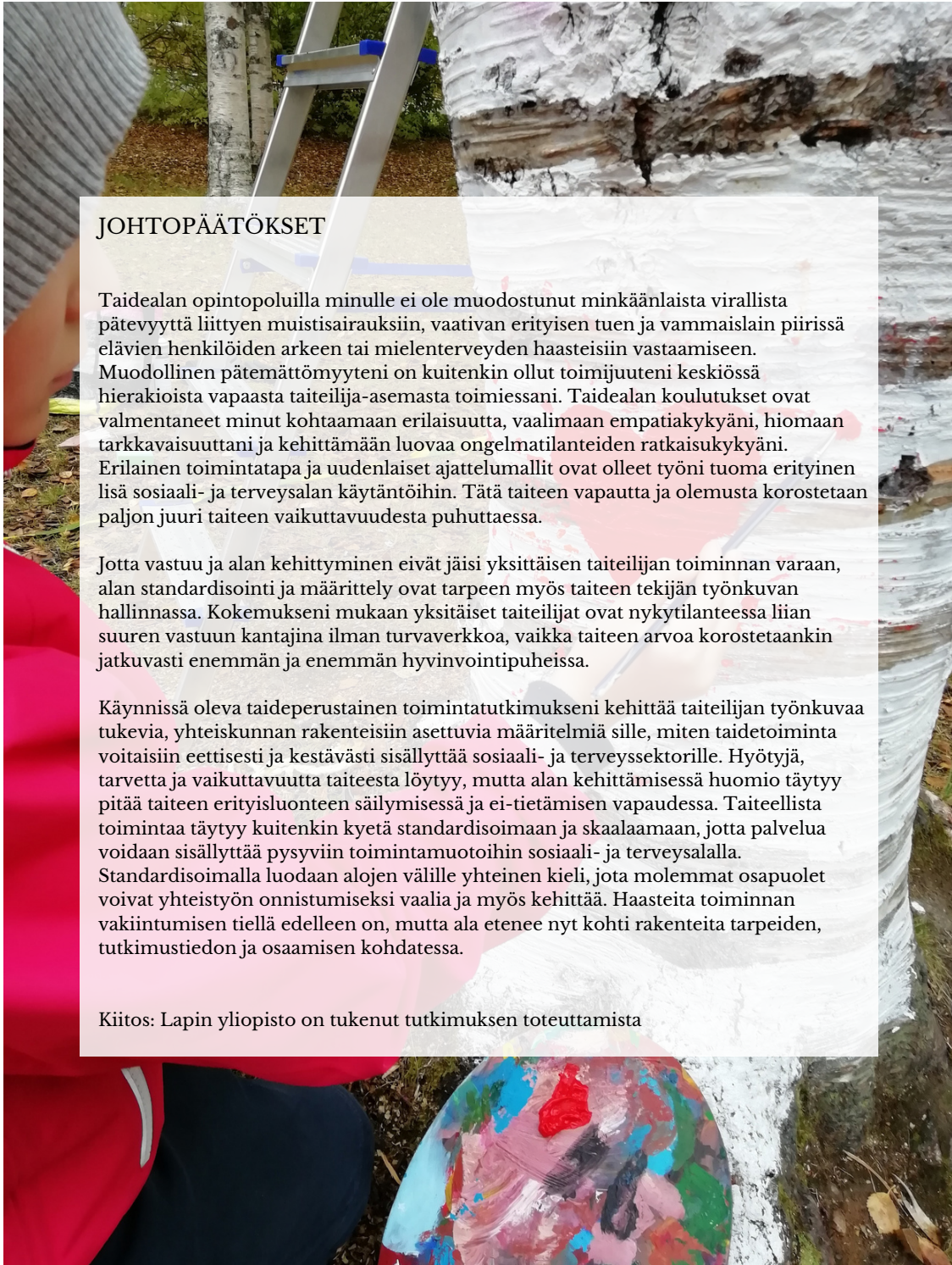
- yhteiskehittäminen
- uusi osaaminen, hybridiset työnkuvat
- kuntoutumista edistävä toiminta
- erilaiset terapiat

5. Pysyvä toiminta: kulttuuri osana sosiaali- ja terveysalan toimintaa

- systemisyys, moninäkökulmaisuus
- kokonaisvaltainen hyvinvointi
- toimintakulttuurin muutos
- työhyvinvointi

Kuvituskuvat: kuva 1. Kuvia ikiajassa - näyttelyn avajaiset 2017, kuva 2. Koululaisten taidekerhon tuokiosta 2017, kuva 3. Kolpeneen palvelukeskuksen päiväpajan taidetuokiosta 2020, kuva 4. Yksityiskohta teoksesta Verkosto 2021, kuva 5. yksityiskohta valokuvasta Valoa 2019 Kuvat: Niina Oinas

JOHTOPÄÄTÖKSET

Taidealan opintopoluilla minulle ei ole muodostunut minkäänlaista virallista pätevyyttä liittyen muistisairauksiin, vaativan erityisen tuen ja vammaislain piirissä elävien henkilöiden arkeen tai mielenterveyden haasteisiin vastaamiseen. Muodollinen pätemättömyyteni on kuitenkin ollut toimijuuteni keskiössä hierakioista vapaasta taiteilija- asemasta toimiessani. Taidealan koulutukset ovat valmentaneet minut kohtaamaan erilaisuutta, vaalimaan empatiakykyäni, hiomaan tarkkavaisuuttani ja kehittämään luovaa ongelmatilanteiden ratkaisukykyäni. Erilainen toimintatapa ja uudenlaiset ajattelumallit ovat olleet työni tuoma erityinen lisä sosiaali- ja terveysalan käytäntöihin. Tätä taiteen vapautta ja olemusta korostetaan paljon juuri taiteen vaikuttavuudesta puhuttaessa.

Jotta vastuu ja alan kehittyminen eivät jäisi yksittäisen taiteilijan toiminnan varaan, alan standardisointi ja määrittely ovat tarpeen myös taiteen tekijän työnkuvan hallinnassa. Kokemukseni mukaan yksittäiset taiteilijat ovat nykytilanteessa liian suuren vastuun kantajina ilman turvaverkkoa, vaikka taiteen arvoa korostetaankin jatkuvasti enemmän ja enemmän hyvinvointipuheissa.

Käynnissä oleva taideperustainen toimintatutkimukseni kehittää taiteilijan työnkuvaa tukevia, yhteiskunnan rakenteisiin asettuvia määritelmiä sille, miten taidetoiminta voitaisiin eettisesti ja kestävästi sisällyttää sosiaali- ja terveyssektorille. Hyötyjä, tarvetta ja vaikuttavuutta taiteesta löytyy, mutta alan kehittämisessä huomio täytyy pitää taiteen erityisluonteen säilymisessä ja ei-tietämisen vapaudessa. Taiteellista toimintaa täytyy kuitenkin kyetä standardisoimaan ja skaalaamaan, jotta palvelua voidaan sisällyttää pysyviin toimintamuotoihin sosiaali- ja terveysalalla. Standardisoimalla luodaan alojen välille yhteinen kieli, jota molemmat osapuolet voivat yhteistyön onnistumiseksi vaalia ja myös kehittää. Haasteita toiminnan vakiintumisen tiellä edelleen on, mutta ala etenee nyt kohti rakenteita tarpeiden, tutkimustiedon ja osaamisen kohdatessa.

Kiitos: Lapin yliopisto on tukenut tutkimuksen toteuttamista

Kuva 13: Taiteellinen toiminta antaa työkaluja tunteiden, ajatusten ja identiteetin käsittelyyn kaiken ikäisille ihmisille.
Kuva: Niina Oinas

Kuva 14: Niina Oinas, 2021. *Kaikki on hyvin / Everything is just fine*, akryyli vanerille, 122 X 170, 2021. Kuva: Niina Oinas.

Kiitos: Lapin yliopisto on tukenut tutkimuksen toteuttamista.

Lähteet

- Berthoin Antal, A. (2012). Artistic intervention residencies and their intermediaries: A comparative analysis. *Organizational Aesthetics*, 44–67. <https://oa.journals.publicknowledgeproject.org/index.php/oa/article/view/5> (Verkkoartikkeli)
- Crossick, G., & Kaszynska, P. (2016, 9. June). *Understanding the value of arts & culture: The AHRC cultural value project. Arts and humanities research council*. <https://ahrc.ukri.org/documents/publications/cultural-value-project-final-report/> (Verkkojulkaisu)
- Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? a scoping review.health evidence network (HEN) synthesis report 67*. WHO Regional office for Europe.
- Heimonen, K. (2013). Askellus joustavuudesta jatkumoon? – keskustelu taidetyöpajojen merkityksestä sosiaali- ja terveysalalla. Teoksessa P. Rantala & S.-M. Jansson (toim.), *Taiteesta toiseen: Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia* (s. 95–121). Lapin yliopisto.
- Hiltunen, M. (2009). *hteisöllinen taidekasvatus. performatiivisesti pohjoisen sosiokulttuurisissa ympäristöissä*. Lapin yliopisto.
- Hirvi-Ijäs, M., Sokka, S., Rensujeff, K., & Kurlin, A. (2020). *Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämässätiö 2020. taiteen ja kulttuurin barometri 2019. cuporen verkkojulkaisuja 57*. CUPORE. <https://cupdf.com/document/taiteen-ja-kulttuurin-barometri-2019-cupore-taiteen-ja-kulttuurin-barometri.html>
- Houni, P., Turpeinen, I., & Vuolasto, J. (2020). *Taidetta! kulttuurihyvinvoinnin käsikirja*. Taiteen edistämiskeskus (TAIKE).
- Jumisko, E., Jänkälä, R., & Piekkari, J. (2013). Hyviä vuosia Lapissa : Toimintamalleja ja työkaluja ikäihmisten elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemiseen. Teoksessa E. R. Jumisko (toim.), *Taiteesta toiseen: Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia*. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulu, Lapin ammattikorkeakoulu.
- Karttunen, S. (2017). Laajentuva taiteilijuus — yhteisötaiteilijoiden toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa. *Tahiti: Taidehistoria tieteenä*, 7(1). <http://tahiti.fi/01-2017/tieteelliset-artikkelit/laajentuvataiteilijuus-%E2%80%93-yhteisotaiteilijoiden-toiminta-ja-identiteetti-hybridisaatio-kasitteen-valossa/>
- Lampela, K. (2012). *Taiteilijoita tarvitaan ihan toisenlaisiin hommiin: Tutkimus kuvataiteilijoiden asenteista ja taiteen yhteiskuntakriittisistä mahdollisuuksista*. Lapin yliopistokustannus.

- Lapio, P. (2019). *Yhteisölähtöinen taiteilijaresidenssitoiminta sosiaali- ja terveysalalla*. https://storage.googleapis.com/turkuamk/2019/11/taike_residenssiopas_web.pdf
- Lehenkari, L. (2018, 20. Toukokuu). *Taiteilijoiden eriarvoisuus: Tutkimus menestyksen kasautumisesta suomalaisten kuvataiteilijoiden keskuudessa 2000- luvulla*. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018101538239>
- Lehikoinen, K., Koivisto, T.-A., Lapio, P., L-M., L.-V., & Salanterä, S. (2020). Taide ja kulttuuritoiminta investointina terveyteen ja hyvinvointiin sairaala- ja terveystalouksissa. Teoksessa S. Seitsalo, I. Taipale, D. McCracken, & A. Manns (toim.), *Taide vanhin voitehista: Kuvataidetta sairaaloissa*. Psykiatrian yhteistyö ry.
- Mononen, S. (2014). *Alaston totuus taiteesta: Kirjoituksia taidemaailmasta uudella vuositu- hannella*. Into.
- Mäkinen, E., & Riekinen, T. (2018). *Voimala and kulttuurisote. kulttuurihyvinvoinnin portaat*. <https://docplayer.fi/110356380-Kulttuurihyvinvoinnin-portaat.html>
- Petäjäjärvi, K. (2016). Mitä performanssitaiteilija tekee toimistossa? performanssitaide taiteellisen intervention välineenä. Teoksessa M. Pulkki, E. Aho, K. Lehikoinen, A. Pässilä, & M. Martín (toim.), *Taiteilija kehittäjänä: Taiteelliset interventiot työssä* (s. 123–138). Taideyliopisto.
- Rantala, P., & Jansson, S. M. (2013). Taiteesta toiseen. Teoksessa P. Rantala & S. M. Jansson (toim.), *Taidelähtöisten menetelmien vaikutuksia* (s. 95–121). Lapin yliopisto.
- Rautiainen, P., & Roiha, T. (2015). Taidealojen korkeakoulutus suomessa. Teoksessa *Cuporen julkaisuja*. CUPORE. <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/cuporen-julkaisut/pauli-rautiainen-ja-taija-roiha-taidealojen-korkeakoulutus-suomessa>
- Rönkä, A.-L., Kuhanen, I., Liski, M., Niemeläinen, S., & Rantala, P. (2011). Taide käy työssä-taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. lahden ammattikorkeakoulun julkaisu. Teoksessa A.-L. Rönkä, I. Kuhanen, M. Liski, S. Niemeläinen, & P. Rantala (toim.), *Sarja c artikkelikokoelmat, raportit ja muut ajankohtaiset julkaisut*. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Taike. (2021). *Taiteen edistämiskeskus*. Verkkosivu. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvoinnin-ja-terveydenedistamisen-johtaminen/vaikuttavat-toimet/hyte-toimintamallien-arviointi>
- Ylitalo, S. (2020, 27. Huhtikuu). *Taide, raha ja vaikea liitto-kuinka taiteen rahoitusta pitäisi uudistaa?* <https://www.uniarts.fi/artikkelit/ilmiot/taide-raha-ja-vaikea-liitto-kuinka-taiteen-rahoitusta-pitaisi-uudistaa/>